

УДК 336.71

Подплетній В. В.

кандидат економічних наук, доцент

Куліков О. С.

здобувач вищої освіти на другому (магістерському) рівні
Центральноукраїнський національний технічний університет
м. Кропивницький, Україна

ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Власний капітал банку є фундаментальним індикатором його фінансової стійкості, здатності протистояти зовнішнім шокам та забезпечувати безперервність діяльності в умовах підвищених ризиків. У період повномасштабної військової агресії проти України банківська система зіткнулася з безпрецедентними викликами, що обумовило потребу в перегляді підходів до формування, підтримання та нарощення власного капіталу. Такі умови спричинили погіршення якості кредитного портфеля, зростання обсягів резервування, порушення логістичних ланцюгів, відтік частини клієнтів та концентрацію операційних ризиків, що прямо вплинуло на потребу банків у капіталі першого рівня (СЕТ1) та основному капіталі загалом [1].

Поглиблене дослідження впливу воєнних чинників свідчить, що трансформація капіталу банків відбувалася не лише під тиском кредитних ризиків, але й унаслідок різкого зниження ділової активності, скорочення обігу коштів у багатьох галузях економіки та перерозподілу фінансових потоків на користь секторів, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави. Надзвичайно важливим стало питання відновлення довіри населення до банківських установ, оскільки емоційно-поведінкові фактори в умовах війни здатні суттєво впливати на обсяги депозитів та ліквідність банків. Крім того, підвищена ймовірність непрогнозованих економічних шоків зумовлює потребу у створенні додаткових капітальних буферів, спроможних компенсувати ризики середньо- та довгострокового характеру. Таким чином, власний капітал банків став не лише індикатором їхньої стійкості, але й стратегічним ресурсом, що визначає здатність фінансової системи підтримувати ключові економічні процеси у період збройного конфлікту.

У науковій літературі власний капітал банку визначається як сукупність фінансових ресурсів, що забезпечують покриття ризиків та слугують базою для активних операцій кредитної установи. Він виконує декілька ключових функцій: захисну, операційну, регулятивну, інвестиційну та забезпечувальну. З огляду на підвищену волатильність фінансового середовища під час воєнного стану значення власного капіталу зростає, адже саме він формує довіру вкладників, інвесторів та міжнародних партнерів до банківської системи [2].

Сучасні теоретичні підходи підкреслюють, що власний капітал є базовою категорією у структурі фінансової безпеки національної економіки. Його достатність безпосередньо впливає на системний ризик, рівень фінансової стабільності та ефективність макропруденційного нагляду. В умовах війни особливо активізувалася роль регулятивної функції капіталу, яка забезпечує дотримання нормативних вимог НБУ та є основою для проведення стрес-тестування, оцінки стійкості банків до реалізації екстремальних сценаріїв. Важливо також враховувати, що міжнародні партнери оцінюють капітальну позицію українських банків як ключовий показник для ухвалення рішень щодо надання фінансової підтримки країні. Тому зміцнення капіталу набуває не лише мікро-, а й макроекономічного значення, впливаючи на інтеграцію України у глобальну фінансову систему.

Суттєвого значення набуває дотримання міжнародних стандартів Базель III, що передбачають підвищені вимоги до структури та якості капіталу. Основний капітал першого рівня має включати високоякісні інструменти: статутний капітал, емісійний дохід,

нерозподілений прибуток та резерви переоцінки, які можуть бути використані для покриття збитків у разі їх виникнення. Національний банк України продовжує імплементацію вимог Базеля, однак, враховуючи воєнний стан, регулятор тимчасово адаптував деякі нормативи, що дозволило банкам зберегти стабільність при зростанні ризиків та забезпечити достатність власного капіталу без надмірного регуляторного тиску [3].

У воєнних умовах особливого значення набуває гнучкість регуляторної політики, оскільки надмірно жорсткі нормативи могли б призвести до поглиблення кризи ліквідності та обмеження кредитування економіки. НБУ впровадив низку тимчасових пом'якшувальних заходів, зокрема відтермінування впровадження окремих буферів капіталу, перегляд вимог щодо ризикових ваг для державних цінних паперів, а також коригування підходів до оцінки кредитного ризику в умовах різкого погіршення платоспроможності позичальників. Водночас регулятор продовжує балансувати між потребою підтримати банки й необхідністю забезпечити довгострокову стабільність фінансового сектору. Саме тому адаптація Базельських стандартів у воєнний період є складним і багаторівневим процесом, що потребує високої аналітичної точності та регулярного оновлення ризикових моделей у відповідь на обставини війни.

Одним з ключових факторів підтримання капіталу у 2022–2024 роках стала докапіталізація державних банків. Держава, як основний акціонер системно важливих установ, регулярно здійснювала ін'єкції капіталу з метою покриття збитків, пов'язаних з кредитними ризиками, переоцінкою активів та знеціненням застав. Це дозволило забезпечити стійкість і безперервність функціонування найбільших банків країни, частка яких у банківських активах перевищує 50 %. Такий механізм відповідає міжнародній практиці, коли держави за умов криз виступають гарантами збереження фінансової стабільності [4].

Слід зазначити, що докапіталізація державних банків виконувала не лише стабілізаційну, а й антициклічну функцію. За рахунок збільшення капітальної бази ці установи могли активно кредитувати реальний сектор економіки, підтримувати оборонно-промисловий комплекс, а також забезпечувати соціально важливі програми, включно з іпотечними ініціативами та кредитуванням малого бізнесу. Окрім того, механізми державної підтримки узгоджувалися з рекомендаціями міжнародних фінансових організацій, що дозволило уникнути критичного поглиблення системних ризиків. Позитивним ефектом став також підвищений рівень прозорості корпоративного управління у державних банках, що є вимогою як НБУ, так і світових фінансових партнерів.

Приватні банки обирали інші інструменти зміцнення капіталу:

- капіталізацію прибутку;
- утримання від виплати дивідендів;
- залучення субординованого боргу;
- оптимізацію структури активів;
- скорочення витрат та підвищення ефективності управління ризиками.

Крім зазначених заходів, приватні банки широко застосовували інструменти внутрішньої реструктуризації портфеля, перегляд кредитної політики та впровадження більш жорстких стандартів оцінювання платоспроможності позичальників. Значна увага приділялася підвищенню частки високоліквідних активів, диверсифікації джерел фондування та розвитку дистанційних банківських сервісів, що стало одним із факторів зростання операційної ефективності. Використання аналітичних моделей ризику на основі великих даних дозволило банкам швидше адаптуватися до змін економічного середовища, а підвищення управлінської гнучкості сприяло зміцненню їх капітальної позиції.

Важливу роль відіграє застосування МСФЗ 9, що передбачає формування резервів за моделлю очікуваних кредитних збитків. У воєнний час зростання ризику дефолтів позичальників призвело до істотного збільшення обсягів резервування, що безпосередньо вплинуло на зменшення чистого прибутку та, відповідно, на темпи приросту власного капіталу банків [5].

Модель очікуваних кредитних збитків, передбачена МСФЗ 9, продемонструвала свою важливість саме в умовах війни, оскільки дозволила банкам мінімізувати раптові втрати, пов'язані з переоцінкою кредитного ризику. Однак одночасно вона спричинила значне навантаження на капітал, оскільки потребувала одномоментного врахування прогностичних макроекономічних показників. У зв'язку з цим банки були змушені адаптувати власні прогностичні моделі, розширювати набори макроіндикаторів та використовувати сценарний аналіз для точнішої оцінки кредитного ризику. Додатковим викликом стало різке скорочення фінансової звітності частини позичальників унаслідок релокації бізнесів або припинення їх діяльності.

Структура власного капіталу у цей період зазнала певних змін. Основний капітал залишився домінуючим компонентом, однак зросла роль додаткового капіталу, сформованого за рахунок субординованих інструментів та результатів переоцінки. Підвищена частка операцій з державними цінними паперами також вплинула на динаміку капіталу, адже уряд України продовжував активну взаємодію з банками у рамках внутрішніх запозичень, що дозволяло установам отримувати певні процентні доходи при відносно низькому рівні ризику [6].

Зміна структури капіталу відображала загальну тенденцію до консервативнішого підходу у формуванні ризикових активів. Банки збільшували частку інструментів із низьким рівнем ризику, передусім військових облігацій внутрішньої державної позики, що стали ключовим механізмом підтримки ліквідності та капітальної стійкості. Зростання ролі субординованого боргу також є позитивною тенденцією, оскільки цей інструмент дозволяє швидко підсилити капітальну базу без розмивання часток існуючих акціонерів. Водночас у банків з'явилася можливість підвищувати якість капіталу через удосконалення процедур оцінки активів та впровадження незалежних аудитів.

Рівень достатності капіталу українських банків залишився на прийнятних стандартах навіть у найбільш кризові місяці. Це стало можливим завдяки комбінації внутрішніх і зовнішніх факторів: високим процентним доходам, значному обсягу непроцентного доходу, консервативній політиці кредитування, підтримці з боку держави, а також регуляторним пом'якшенням. Відповідно до даних НБУ за 2023–2024 роки, більшість банків зберегли норматив адекватності (Н2) на рівні, що перевищує мінімальні вимоги, а системно важливі банки забезпечили додаткові буфери капіталу [4].

Зміцнення капіталу відбувалося також завдяки активному розвитку цифрових послуг, що забезпечило приріст комісійних доходів і зменшення операційних витрат. Банки оптимізували мережі відділень, розширювали використання дистанційних каналів обслуговування та зменшували витрати на інфраструктуру. Процентна маржа залишалася високою, оскільки монетарна політика НБУ створила умови для стабільного отримання доходів від розміщення ліквідності в інструментах держави. Водночас впровадження більш практичних підходів до оцінювання ризиків дозволило банкам підтримувати високу якість портфеля, що сприяло утриманню нормативів капіталу на стабільному рівні.

Водночас на капітал продовжували впливати зовнішні шоки: макроекономічна нестабільність, інфляційні процеси, девальвація гривні, зміни в структурі зовнішньої торгівлі та постійна потреба бізнесу у рефінансуванні. Важливо також враховувати, що банківська система активно співпрацює з міжнародними фінансовими організаціями (Світовим банком, МВФ, ЄБРР), що відкриває додаткові можливості для забезпечення стабільності, але водночас висуває жорсткі вимоги до прозорості, ризик-менеджменту та відповідності стандартам корпоративного управління [7].

Вплив зовнішніх шоків проявляється у підвищенні волатильності валютного ринку та зниженні передбачуваності фінансових потоків, що створює додаткові вимоги до капітального резервування. Міжнародні фінансові організації відіграють критичну роль у забезпеченні макрофінансової стабільності України, надаючи уряду та банківському сектору фінансову підтримку, технічну допомогу та консультаційну експертизу. Співпраця з цими інституціями також сприяє інтеграції України у глобальні фінансові ринки та підвищенню

стандартів регулювання. Особливо важливою є вимога до посилення корпоративного управління, що забезпечує прозорість діяльності банків та підвищує впевненість іноземних інвесторів у стабільності системи.

Таким чином, формування власного капіталу банків у воєнний період є складним, багатовимірним процесом, що залежить від поєднання внутрішніх управлінських рішень, державної підтримки та зовнішніх економічних умов. Подальше зміцнення капіталу потребує розширення інструментів ринкової докапіталізації, активізації роботи з непрацюючими активами, впровадження сучасних моделей ризик-менеджменту та забезпечення стратегічної співпраці з міжнародними партнерами.

Серед перспективних напрямів зміцнення капіталу важливо відзначити розвиток механізмів сек'юритизації активів, впровадження новітніх цифрових платформ для управління ризиками та розширення інструментів довгострокового фондування. Особливої ваги набувають питання реструктуризації проблемної заборгованості, що дозволить банкам звільнити частину резервів та підвищити капітальну гнучкість. Крім того, розвиток ринку корпоративних облігацій та інструментів участі у капіталі може забезпечити додаткові можливості для залучення ресурсів. Таким чином, стійкість банківської системи у післявоєнний період значною мірою залежатиме від здатності банків впроваджувати комплексні реформи та адаптувати свою стратегію до умов глобальної фінансової конкуренції.

Література:

1. Школьник І.О. Фінансова стійкість банківських установ: теоретичні аспекти та актуальні виклики. Київ: КНЕУ, 2022. URL: <https://kneu.edu.ua>
2. Масленченко Т.С. Капітал банку: сутність, структура та напрями зміцнення. *Фінанси України*. 2020. URL: <https://finukr.org.ua>
3. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. BIS, 2019. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs189.htm>
4. Огляд банківського сектору 2022-2024. Національний банк України : вебсайт. URL: <https://bank.gov.ua>
5. IFRS 9 Financial Instruments. Official standard text. URL: <https://www.ifrs.org>
6. Світовий банк. Ukraine Economic Update 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine>
7. Васюренко О. В. Управління банківськими ризиками. Київ: КНЕУ, 2021. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/53d92a64-561d-490b-b095-576fb91adf07/content>